

פרשת לך לך "מעשה אבות סימן לבנים" 1

עיינ רמב"ן פרק יב, פסוק ו ופסוק י.

1. האם הכלל "מעשה אבות סימן לבנים" נאמר על כלל הקדמונים או רק על שלשת האבות, אברהם יצחק ויעקב?
2. מהי "גזירת עיריין"? עיינ דניאל ד, יד. האם כוונת הרמב"ן כאן היא כפשט הפסוק בדניאל?
3. למה היה צורך שהקב"ה יראה לאבות את העתיד להיות בצורה כזו - למה לא הראה להם במראה הנבואה?
4. לשם מה הנביאים היו עושים פעולות סמליות להביא את הנבואה מהכח אל הפועל? עיינ מחלוקת הר"ן והרמב"ן המובא בהערת הרב שעוועל.
5. לפי הרמב"ן, לשם מה חשוב לנו להתעמק בפרטי הפרטים של הסיפורים על האבות?
6. שכס בן חמור על שם עירו נקרא. השוה לדברי א"ע. ועיינ דברי רש"י לקמן יד, ז (ד"ה שדה העמלקי).
7. למה חיכה אברהם לבנות מזבח עד הגיעו למקום שכס?
8. שימו לב: בכניסתו לארץ ישראל אברהם זכה לדרגת נבואה במדרגה גבוהה יותר מאשר היתה לו בחוץ לארץ. איך הרמב"ן מדייק זאת?
9. עיינ רבינו בחיי יב, ביתר הרחבה, השוואות בין ירידת אברהם לגלות מצרים.
10. עיינ הערת הרב שעוועל ד"ה בקרב הארץ. מהו הקושי על הרמב"ן אם נאמר שהירידה למצרים היתה אחד מעשרה הנסיונות?
- יש לשים לב שמנין עשרה הנסיונות מופיע בארבע מקומות בחז"ל (פרקי דרבי אליעזר, אבות דרבי נתן, מדרש שוחר טוב יח, ומדרש שוחר טוב צח) ובכל המקומות לקיחת שרה מופיעה כנסיון לאברהם, ובכולם (חוץ ממדרש שוחר טוב יח) הרעב מופיע כנסיון אחר.
11. אברהם חטא בשמים - מהם? עיינ הערת הרב שעוועל ד"ה ביד פרעה.
12. לפי הרמב"ן, אילולא אברהם היה בוחר בדרך של אמונה ובטחון ולא היה יורד למצרים בעת הרעב, איך היו נוהגים יעקב ובניו בזמן הרעב שלהם?
13. מה היתה כוונת אברהם? עיינ בפירוש הטור הארוך סוף פסוק י, שחלק על הרמב"ן. וכן עיינ בהערת הרב שעוועל, ד"ה "בשגגה" (ניתן לעיינ בהרחבה בגבורות ה', פרק ט).
14. "פה יש לשים לב על הדבר הבא: מקובל לחשוב - ודוקא בין החוגים שאין מכירים את פרשנינו הקדמונים או שמכירים אותם מפי השמועה בלבד - שהקדמונים נושאי פנים הם לאבות האומה ולגדוליה, מלמדים על כל מעשיהם סניגוריה, מצדיקים אותם 'בכל מחיר'. ואין לך טעות גדולה מזו. החל במדרשי חז"ל, וביחוד בהם, ועד לסוף ימי הביניים מצינו חופש גדול בהערכת האישים במקרא, ויהיו אלה אף הגדולים והנערצים באומה, כל מעשיהם יעברו תחת שבט הביקורת" ("לימוד פרשני התורה ודרכים להוראתם", נחמה ליבוביץ, עמוד 33).

הרמב"ן דן שוב בנושא "מעשה אבות סימן לבנים" בהרחבה בפרשת וישלח. ואי"ה נעסוק בו גם שם.

רמב"ן בראשית פרק יב פסוק ו

ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם. אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב, והוא ענין גדול, הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה, ואמרו (תנחומא ט) כל מה שאירע לאבות סימן לבנים, ולכן יאריכו הכתובים בספור המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים, ויחשוב החושב בהם כאלו הם דברים מיותרים אין בהם תועלת, וכולם באים ללמד על העתיד, כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלשת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו: ודע כי כל גזירת עיריך כאשר תצא מכח גזירה אל פועל דמיון, תהיה הגזרה מתקיימת על כל פנים. ולכן יעשו הנביאים מעשה בנבואות כמאמר ירמיהו שצוה לברוך והיה ככלותך לקרוא את דברי הספר הזה תקשור עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת ואמרת ככה תשקע בבל וגו' (ירמיה נא סג סד). וכן ענין אלישע בהניחו זרועו על הקשת (מ"ב יג טז-יז), ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה לה' וחץ תשועה בארם. ונאמר שם (פסוק יט) ויקצוף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פעמים תכה את ארם. ולפיכך החזיק הקב"ה את אברהם בארץ ועשה לו דמיונות בכל העתיד להעשות בזרעו, והבן זה. ואני מתחיל לפרש הענינים בפרט בפסוקים בעזרת השם:

ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם. היא עיר שכם, כן זה שם המקום ההוא. ושכם בן חמור על שם עירו נקרא. וכתב רש"י נכנס לתוכה עד מקום שכם להתפלל על בני יעקב כשיבואו מן השדה עצבים. ונכון הוא. ואני מוסיף כי החזיק אברהם במקום ההוא תחלה, וקודם שנתן לו את הארץ, נרמז לו מזה כי בניו יכבשו המקום ההוא תחלה קודם היותם זוכים בו, וקודם היות עון יושב הארץ שלם להגלותם משם. ולכן אמר והכנעני אז בארץ. וכאשר נתן לו הקב"ה הארץ במאמר, אז נסע משם ונטע אהל בין בית אל ובין העי, כי הוא המקום אשר כבש יהושע בתחלה: ויתכן שהזכיר הכתוב והכנעני אז בארץ, להורות על ענין הפרשה, לומר, כי אברם בא בארץ כנען ולא הראהו השם הארץ אשר יעדו, ועבר עד מקום שכם, והכנעני הגוי המר והנמהר אז בארץ, ואברם ירא ממנו ולכן לא בנה מזבח לה', ובבואו במקום שכם באלון מורה נראה אליו השם ונתן לו הארץ, וסרה יראתו כי כבר הובטח בארץ אשר אראך, ואז בנה מזבח לה' לעבדו בפרהסיא:

ואלון מורה זהו במקום שכם. ונקרא גם כן "אלוני מורה" כמו שכתוב (דברים יא ל) מול הגלגל אצל אלוני מורה. ושם הר גריזים והר עבל בשכם וקרוב לירדן, שבאו שם בתחילת ביאתם בארץ. אבל "אלוני ממרא" הוא מקום אשר הוא בארץ חברון רחוק מן הירדן: ודע כי בכל מקום שיאמר הכתוב "אלוני ממרא", שם "ממרא" הוא על איש אמורי שהמקום ההוא שלו, כמו שנאמר (להלן יד יג) והוא שוכן באלוני ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר. וכל "אלון מורה" ו"אלוני מורה" נקרא המקום ההוא על שם איש ששמו "מורה", אבל זה כנעני הוא מארץ הכנעני היושב בערבה. וכשיזכיר הכתוב ממרא סתם, הוא שם העיר, כמו שנאמר (להלן לה כז) ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון, על פני ממרא היא חברון (להלן כג יט). כי האיש אשר לו אלוני נקרא על שם העיר. וכן שכם בן חמור כשם העיר שכם. ובבראשית רבה (מב ח) על דעתיה דרבי יהודה אתרא הוא דשמייה ממרא, ועל דעתיה דרבי נחמיה גברא הוא דשמייה ממרא:

רמב"ן בראשית פרק יב פסוק י

ויהי רעב בארץ. הנה אברהם ירד למצרים מפני הרעב לגור שם להחיות נפשו בימי הבצורת, והמצרים עשקו אותו חנם לקחת את אשתו, והקב"ה נקם נקמתם בנגעים גדולים, והוציאו משם במקנה בכסף ובזהב, וגם צוה עליו פרעה אנשים לשלחם. ורמז אליו כי בניו ירדו מצרים מפני הרעב לגור שם בארץ, והמצרים ירעו להם ויקחו מהם הנשים כאשר אמר (שמות א כב) וכל הבת תחיון, והקב"ה ינקום נקמתם בנגעים גדולים עד שיוציאם בכסף וזהב וצאן ובקר מקנה כבד מאד, והחזיקו בהם לשלחם מן הארץ. לא נפל דבר מכל מאורע האב שלא יהיה בבנים. והענין הזה פרשוהו בבראשית רבה (ח ו) רבי פנחס בשם רבי אושעיא אמר, אמר הקב"ה לאברהם צא וכבוש את הדרך לפני בניך, ואתה מוצא כל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו, באברהם כתוב ויהי רעב בארץ, בישראל כתיב (להלן מה ו) כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ: ודע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו, והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו, כי יש באלהים כח לעזור ולהציל. גם יציאתו מן הארץ, שנצטווה עליה בתחילה, מפני הרעב, עון אשר חטא, כי האלהים ברעב יפדנו ממות. ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה. במקום המשפט שמה הרשע והחטא:

“רמב"ן לשבת”
פרשת לך לך
“מעשה אבות סימן לבנים” 1

עיין רמב"ן פרק יב, פסוק ו ופסוק י.

1. האם הכלל “מעשה אבות סימן לבנים” נאמר על כלל הקדמונים או רק על שלשת האבות, אברהם יצחק ויעקב?
הכלל מעשה אבות סימן לבנים נאמר רק על האבות בלבד.
2. מהי “גזירת עיריין”? עיין דניאל ד, יד. האם כוונת הרמב"ן כאן היא כפשט הפסוק בדניאל?
הכוונה שם היא למלאכים – הדבר היה בגזירת המלאכים – וכמובן כאן מדובר על שליחיו של הקב"ה דהיינו נביאיו.
3. למה היה צורך שהקב"ה יראה לאבות את העתיד להיות בצורה כזו - למה לא הראה להם במראה הנבואה?
כנראה הענין ההוא לא היה רק להראות לאבות את העתיד לבוא אלא גם לתת קיום לדבר, וכמו שהוא אומר בהמשך, שהמעשה מוציא את הענין מהכוח אל הפועל.
4. לשם מה הנביאים היו עושים פעולות סמליות להביא את הנבואה מהכח אל הפועל?
עיין מחלוקת הר"ן והרמב"ן המובא בהערת הרב שעוועל.
כתב הרמב"ן שהנביאים היו עושים כן כדי להוציא את הדברים מהכח אל הפועל, וזה בין ביעודים הטובים ובין ביעודים הרעים. אולם לפי הר"ן הנביאים היו עושים כן רק ביעודים הרעים, שבהם אין בטחון שהם יתקיימו, אבל אם היו עושים כן ביעודים הטובים זה היה מטיל ספק ביעודים הללו, והרי הם חייבים להתקיים, שהקב"ה אינו חוזר בו על הטוב אלא רק על הרע.
5. לפי הרמב"ן, לשם מה חשוב לנו להתעמק בפרטי הפרטים של הסיפורים על האבות?
הוא אשר אמרנו כל מה שקרה לאבות יקרה לבנים, וכל הפרטים הקטנים באים ללמד על העתיד.
6. שכם בן חמור על שם עירו נקרא. השוה לדברי א"ע. ועיין דברי רש"י לקמן יד, ז (ד"ה שדה העמלקי).
לפי הא"ע, שם העיר כאן ניתן על ידי משה רבנו שכתב את התורה, כי שכם בן חמור שעל שמו נקרא העיר עדיין לא נולד. וכן משמע כוונת רש"י לקמן לגבי שדה העמלקי, שעמלק עדיין לא נולד, והשדה נקרא על שם העתיד.
7. למה חיכה אברהם לבנות מזבח עד הגיעו למקום שכם?
הכנעני אז בארץ, ואברם ירא ממנו, ולכן לא בנה מזבח עד שה' נראה אליו, ואז סר פחדו מהם, כי ידע שהארץ הובטחה לו.
8. שימו לב: בכניסתו לארץ ישראל אברהם זכה לדרגת נבואה במדרגה גבוהה יותר מאשר היתה לו בחוץ לארץ. איך הרמב"ן מדייק זאת?
בחול כתוב: ויאמר ה' אל אברם לך לך וכו'
בארץ כתוב: וירא ה' אל אברם ויאמר (“ובבואו במקום שכם באלון מורה נראה אליו השם ונתן לו את הארץ”).
9. עיין רבינו בחיי יב, י ביתר הרחבה, השוואות בין ירידת אברהם לגלות מצרים.
המצריים לקחו את אשתו והש"י נקם את נקמתו בנגעים גדולים והוציאו משם במקנה בכסף ובזהב, וגם צוה עליו פרעה אנשים לשלחם.
וכל זה אירע לבנים, והוא מה שדרשו רז"ל כבראשית רבה,
כל מה שתמצא באברהם תמצא בישראל,

באברהם כתיב ויהי רעב בארץ - ובישראל כתיב (בראשית מה ו) כי זה שנתים הרעב.
באברהם כתיב ותקח האשה בית פרעה - ובישראל לקחו בנותיהן, שנאמר וכל הבת תחיון.
באברהם כתיב (בראשית יב) וינגע ה' את פרעה - ובישראל כתיב (שמות יא) עוד נגע אחד
אביא על פרעה.
באברהם כתיב (בראשית יב) ויקרא פרעה לאברם וגו', הנה אשתך קח ולך - ובישראל כתיב
(שמות יב) ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי.
באברהם כתיב (בראשית יב) ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אותו - ובישראל כתיב (שמות
יב) למהר לשלחם מן הארץ.
באברהם כתיב (בראשית יג) ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב - ובישראל כתיב (שמות
יב) וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב.
באברהם כתיב (בראשית יג) וילך למסעיו - ובישראל כתיב (שמות יב) ויסעו בני ישראל
מרעמס סכותה:

10. עיין הערת הרב שעוועל ד"ה בקרב הארץ. מהו הקושי על הרמב"ן אם נאמר
שהירידה למצרים היתה אחד מעשרה הנסיונות?
יש לשים לב שמנין עשרה הנסיונות מופיע בארבע מקומות בחז"ל (פרקי דרבי אליעזר,
אבות דרבי נתן, מדרש שוחר טוב יח, ומדרש שוחר טוב צח) ובכל המקומות לקיחת שרה
מופיעה כנסיון לאברהם, ובכולם (חוץ ממדרש שוחר טוב יח) הרעב מופיע כנסיון אחר.
לפי הרמב"ן אברהם חטא בזה שירד למצרים, ואם היה זה אחד מעשרה נסיונות יוצא שאברהם
נכשל באחד מהם וזה דבר שלא יתכן. לכן הרמב"ן לא הביא את סוף המדרש שממנו משמע
שהרעב היה אחד מעשרה הנסיונות.

11. אברהם חטא בשתיים - מהם? עיין הערת הרב שעוועל ד"ה ביד פרעה
לפי הרמב"ן אברהם חטא בזה שאמר על שרה "אחותי היא" ועוד חטא על עצם הירידה מהארץ
שיה לו לבטוח בה' בזמן הרעב. הרב שעוועל מוסיף שלפי חז"ל חטא גם במה שאמר "במה
אדע כי אירשנה".

12. לפי הרמב"ן, אילולא אברהם היה בוחר בדרך של אמונה ובטחון ולא היה יורד
למצרים בעת הרעב, איך היו נוהגים יעקב ובניו בזמן הרעב שלהם?
אם אברהם לא היה יורד למצרים, גם יעקב לא היה יורד בזמן הרעב, ואולי גלות מצרים לא היה
מתקיים כלל!

13. מה היתה כוונת אברהם? עיין בפירוש הטור הארוך סוף פסוק י, שחלק על הרמב"ן.
וכן עיין בהערת הרב שעוועל, ד"ה "בשגגה" (ניתן לעיין בהרחבה בגבורות ה', פרק ט).
אברהם נהג כן כי לא רצה לסמוך על הנס (טור), כי חשש שמא אינו ראוי לנס, ועשה כן לשם
שמים.

14. "פה יש לשים לב על הדבר הבא: מקובל לחשוב - ודוקא בין החוגים שאין מכירים
את פרשניו הקדמונים או שמכירים אותם מפי השמועה בלבד - שהקדמונים נושאי פנים הם
לאבות האומה ולגדוליה, מלמדים על כל מעשיהם סניגוריה, מצדיקים אותם 'בכל מחיר'. ואין
לך טעות גדולה מזו. החל במדרשי חז"ל, וביחוד בהם, ועד לסוף ימי הביניים מצינו חופש גדול
בהערכת האישים במקרא, ויהיו אלה אף הגדולים והנערצים באומה, כל מעשיהם יעברו תחת
שבט הביקורת" ("לימוד פרשני התורה ודרכים להוראתם", נחמה ליבוביץ, עמוד 33).